

АРХІВНИ УКРАЇНИ

ОРГАН ГОЛОВНОГО АРХІВНОГО УПРАВЛІННЯ
ПРИ РАДІ МІНІСТРІВ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

№ 6 (134) 1975

Листопад—грудень

Виходить раз на два місяці

ЗМІСТ

До 70-річчя першої російської революції

- Ф. Є. Лось, В. Г. Сарбей, В. І. Ленін про революцію 1905—1907 рр. 3
П. М. Шморгун, Більшовицькі організації України в період першої російської революції (Огляд джерел) 11

До 150-річчя повстання декабристів

- Л. І. Апанович, І. І. Глизь. Документи про рух декабристів на Україні 23
М. І. Крячок. Декабрист Іван Сухинов (Добірка документів) 29
М. П. Савичев. Важливе джерело до вивчення декабристського руху 35

ДОКУМЕНТИ

- К. А. Архипенко. Трудовий героїзм залізничників України в роки Великої Вітчизняної війни (1943—1945 рр.) 40
Т. М. Зінов'єва, М. О. Рібаков. Документи ЦДАЖР УРСР про А. В. Луначарського (до 100-річчя від дня народження) 46

ОГЛЯД ДЖЕРЕЛ

- Д. С. Рященко. Розвиток соціалістичного змагання у промисловості Української РСР за роки четвертої п'ятирічки (1946—1950 рр.) (за документами ЦДАЖР УРСР) 50
В. М. Волковинський. Про шефство трудящих Радянської України над частинами Червоної Армії в 1922—1924 рр. (За документами Центральної шефської комісії при ВУЦВК) 54
І. Г. Шульга (Вінниця). Документи митниць як джерело до вивчення торгівлі на Україні у XVIII ст. 60

НОВІ НАДХОДЖЕННЯ

- С. С. Гурок. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва УРСР 64

ОБМІН ДОСВІДОМ

- І. К. Іващенко, І. Й. Фастівська (Чернігів). Публікація документів Чернігівського облдержархіву в періодичних виданнях 66

МЕТОДИЧЕСЬКИЙ
КАБІНЕТ

ИИД. № 6715

Уиб 11205747

Ш. С. Людковський (Миколаїв). Комплектування Миколаївського облдержархіву фотодокументами та їх використання	73
--	----

КОНСУЛЬТАЦІЇ

Т. А. Сатова. Як прийняти на державне зберігання документи особового походження	79
---	----

КРИТИКА ТА БІБЛІОГРАФІЯ

О. Ф. Сидоренко. К. У. Скурат. Даўнія беларускія меры	81
В. П. Васків (Львів). Першодрукар Іван Федоров та його послідовники на Україні (XVI — перша половина XVII ст.) (Збірник документів)	82

По сторінках зарубіжних архівознавчих видань

С. О. Кузьмін. Болгарський архівний журнал «Известия на държавните архиви» за 1973 р., № 25, 26	84
---	----

ХРОНІКА ТА ІНФОРМАЦІЯ

Г. І. Духновська. У Центральній експертно-перевірній комісії Головного архівного управління при Раді Міністрів УРСР	89
А. І. Яковенко. До 150-річчя повстання декабристів	90
М. Г. Вавричин (Львів). Навчання архівістів Центрального державного історичного архіву УРСР у м. Львові	90
Ф. А. Винокурова (Вінниця). Нарада-семінар працівників архівних установ Вінницької області	91
Показчик матеріалів, видрукуваних в «Архівах України» за 1975 р.	92

Редакційна колегія:

О. Г. Мітюков (головний редактор), Н. Ф. Врадій, Л. З. Гісцова, П. С. Гончарук (заст. головного редактора), В. О. Замлинський, В. В. Кузьменко, М. О. Місерман, Б. Д. Нененко, М. Г. Савченко, З. О. Сендик, А. Г. Сісецький, І. С. Слабеев, В. М. Солонинко (відповідальний секретар), В. І. Стрельський.

Адреса редакції: 252601, Київ-110, МСП, Солом'янська, 24.
Телефони: 76-81-33, 71-97-64, 71-97-63.

© Головне архівне управління при Раді Міністрів УРСР, 1975 р.

БФ 10300. Підписано до друку 15.XII 1975 р. Формат паперу 70×108¹/₁₆. Друк. фіз. арк. 6. Умовн. друк. арк. 9,6. Обл.-вид. арк. 9,8. Тираж 19250. Зам. К-201. Ціна 30 коп.

Друкарня видавництва «Київська правда», Київ, вул. Леніна, 19.

ливим є також рівень загальної підготовки науковців, їх обізнаність не тільки з історією взагалі, але й з краєзнавством. Це допомагає серед безлічі документів розпізнати найцінніші документальні скарби.

Бажано, щоб Головне архівне управління при Раді Міністрів УРСР зібрало нараду по обміну досвідом з цього питання на рівні начальників відділів використання документів архівів.

Тепер вся увага працівників облдержархіву зосереджена на виконанні плану дев'ятої п'ятирічки, на гідну зустріч XXV з'їзду КПРС. Наступна, десята п'ятирічка, безумовно, викличе в архівістів Чернігівщини нове творче піднесення всієї роботи і сприятиме втіленню в життя нових форм і методів ефективного використання архівних документів для виховання радянських людей, особливо підростаючого покоління, в комуністичному дусі.

І. К. ІВАЩЕНКО, І. Й. ФАСТІВСЬКА

КОМПЛЕКТУВАННЯ МИКОЛАЇВСЬКОГО ОБЛДЕРЖАРХІВУ ФОТОДОКУМЕНТАМИ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ

Фотодокументи є одним із важливих джерел вивчення історії нашої багатонаціональної Вітчизни. Фотодокументи часто виступають як першоджерела, бо дають можливість вивчити такі сторони дійсності, які не відображені в інших видах документації. Можливості фотодокументів зримо відтворити події, наглядність і доступність у розумінні робить їх незамінними в агітаційно-пропагандистській і культурно-освітній роботі. Надаючи важливого значення фотодокументам як історичному джерелу, Миколаївський обласний державний архів з 60-х років розпочав їх планомірний прийом на державне зберігання. Була поставлена мета — створити в архіві повну фототеку з історії краю, куди ввійшли б фотодокументи, що розповідають про дожовтневі події та історичні звершення, які відбулися в житті Миколаївщини за радянський період.

Основними джерелами комплектування архіву є редакції обласних, районних і багатотиражних газет. Найбільш інтенсивно надходять фотодокументи від редакцій обласних газет «Південна правда», «Ленінське плем'я», багатотиражної газети «Строитель» і Чорноморського суднобудівного заводу.

Значна кількість фотодокументів приймається на державне зберігання також від редакцій районних газет. З цією метою співробітники виїжджають в райони і подають відповідну методичну і практичну допомогу місцевим редакціям у підготовці їх документів до передачі на державне зберігання. Співробітники архіву разом з працівниками редакції здійснюють відбір фотодокументів. Тільки в 1974 р. редакції передали архіву близько 800 одиниць зберігання.

В області є й інші можливі джерела комплектування. Зокрема, Миколаївська фотофабрика, Палац піонерів, клуб фотолюбителів тощо, надходження документів від яких має епізодичний характер.

Ряд знімків робить сам архів. Ми вважаємо, що така активна форма комплектування може мати місце, але лише в тому випадку, коли документуються найважливіші події. Так, архів виготовив фотознімки, в яких відображено перебування в Миколаєві льотчика-космонавта Г. С. Титова, святкування 175-річчя заснування Миколаєва, 30-річчя Перемоги радянського народу над фашистськими загарбниками тощо.

Постійно фіксуються на фотоплівку події з історії архівного будівництва на Миколаївщині (виставки, зустрічі з громадськістю, наукові конференції). Таким чином фотодокументи, що відображають сучасне життя і працю радянських людей, регулярно поповнюють склад документів архіву.

Більш складною справою виявилось комплектування архіву фотодокументами дожовтневого часу, періодів Великої Жовтневої соціалістичної революції, громадянської війни і довоєнних п'ятирічок, оскільки в переважній більшості своїй вони зберігаються у приватних осіб, партійних архівах, в державних і народних музеях. Облдержархів організував виготовлення репродукцій з фотодокументів Партійного архіву Миколаївського обкому Компартії України і обласного краєзнавчого музею. Виготовлено також чимало репродукцій з фотодокументів музеїв Чорноморського суднобудівного заводу і заводу імені 61 Комунара, Народного музею бойової слави моряків-десантників, з окремих фотодокументів, одержаних з різних музеїв і архівів. Найближчим часом заплановано розпочати виготовлення репродукцій з фотодокументів районних і сільських народних музеїв, кількість яких щороку зростає.

Слід відмітити, що виготовлення негативів репродукцій фотодокументів народних музеїв, які не надійдуть на державне зберігання, дає надійну гарантію їх збереженості в майбутньому. При описуванні негативів репродукцій в облікових документах зазначається місце зберігання та інвентарний номер фотодокумента, з якого виготовлено репродукцію.

Природно, що при публікації фотовідбитків, виготовлених з негативів репродукцій, слід, як правило, вказувати місцезнаходження оригіналу. Однак воно не завжди відоме, бо в ряді випадків негативи виготовляються не з оригіналів, а з репродукцій.

Хоч фотовідбитки, одержані з негативів репродукцій, не завжди високої якості, проте зосередження в одному місці, а саме в обласному архіві, значної кількості фотодокументів з історії краю, забезпечує їх збереженість і відкриває широкі перспективи їх всебічного використання.

Кількість фотодокументів архіву зростає і за рахунок фотоальбомів з історії краю, які надходять на державне зберігання від різних громадських і господарських організацій області. Серед них — альбому знімків про відбудову промисловості Миколаєва після визволення його від фашистських окупантів (1944—1945 рр.), будівництво Верхньоінгулецької зрошувальної системи (1958 р.).

Значна увага приділяється комплектуванню архіву фотодокументами, що зберігаються у краєзнавців, колекціонерів і окремих громадян. Особливо активізувалася робота щодо виявлення фотодокументів особового походження в період підготовки тому, присвяченого Миколаївській області, до серійного видання «Історії міст і сіл Української РСР». Через обласну газету «Южная правда» архів звернувся з проханням до всіх громадян, які мають цінні в історичному відношенні фотознімки, здати їх в архів на зберігання або ж для виготовлення репродукцій з них. Роз'яснювальна робота велась по радіо і телебаченню. І це дало свої позитивні наслідки. Цікаві фотодокументи здали в архів краєзнавці А. Л. Журавель, П. І. Соломатін, А. І. Смирнов, персональні пенсіонери В. Я. Шицевалов, К. М. Колтонюк і багато інших учасників Жовтневої революції, громадянської і Великої Вітчизняної воєн та їх родичі. Серед документів були унікальні знімки: члени загальнозаводського комітету заводу «Руссуд» в 1918 р., Г. І. Петровський серед селян с. Нової Одеси, фотознімки учасників губернських і окружних партійних конференцій тощо. Старий фотограф з Доманевсь-

кого району передав в архів негативи знімків, які відображають соціалістичні перетворення в селах Миколаївщини в 20—30-ті роки.

У зборі фотографій в сільській місцевості значну допомогу подали районні редколегії згаданої вище праці. Слід відзначити, що після видання тому кількість фотодокументів архіву збільшилася на 480, що надійшли виключно з обласної редколегії видання.

Учасники історичних подій і члени їх сімей часто надсилають фотознімки після надрукування в пресі статей або публікації архівних документів про певні події. Так, після появи статті «Боец революції» про одного з керівників Миколаївської більшовицької організації в 1917 р. І. С. Скляра його дочка надіслала до архіву цікаві знімки. Родичі П. П. Сафронова — професіонального революціонера, вожака миколаївських робітників під час революції 1905—1907 рр. — після опублікування статті передали в архів цінні фотодокументи про його життя і діяльність. Таких прикладів можна назвати багато.

У 1974—1975 рр. в архів надійшли цікаві фотодокументи від дружини В. В. Рюміна — пропагандиста ідей К. Е. Цюлковського. Один з краєзнавців передав фотознімки з історії суднобудування в Миколаєві. Інша жителька міста здала в архів фотографії окремих підприємств і установ дореволюційного Миколаєва, а жителька з м. Фастова — фотодокументи про братів Петрових, відомих організаторів підпільної друкарні в Миколаєві в роки реакції.

Фотодокументи, що надходять від окремих осіб, а також музеїв і архівів, які займаються їх збиранням, часто мають неповні і неточні анотації, що потребують ретельної перевірки. В окремих випадках ми опитуємо краєзнавців, очевидців подій та інших людей. Для аналізу документів широко використовується історична література, архівні джерела і періодична преса. Так, наприклад, після вивчення літератури і документів було встановлено, що датовані 1920 р. знімки про перебування Г. І. Петровського в Миколаєві відносяться до 1921 р. Про необхідність джерелознавчого аналізу фотодокументів свідчить і інший випадок. Один із краєзнавців передав в архів знімок, на якому, за його словами, було відображено виступ М. І. Калініна на заводі «Наваль» в 1922 р. Факт його виступу на мітингу підтвердили старі робітники заводу. В документах архіву відомостей про мітинг не було. Через деякий час в одному з номерів газети «Беднота» за 1922 р., що виходила в Москві, було виявлено звіт про мітинг, причому описання його повністю співпадало зі змістом фотознімка.

В результаті роботи по комплектуванню фотодокументами на зберіганні в архіві є майже 13 тис. негативів і позитивів, з них 500 — дореволюційного періоду. Самий ранній фотодокумент датується 1889, самий пізній — 1975 р.

Серед документів дореволюційного періоду значне місце займають знімки, що характеризують стан капіталістичної промисловості, зокрема суднобудування, рівень технічної оснащеності підприємств. 175 видів дореволюційного Миколаєва відтворюють обличчя міста в XIX — на початку XX ст. На них можна побачити будівлі, яких тепер вже немає.

Серед фотодокументів широко представлені знімки періоду боротьби за перемогу Радянської влади. Це — фотографії учасників революційного руху на Миколаївщині, червоногвардійців, команд бронепоездів, керівників партизанських загонів тощо.

Фотознімки періоду довоєнного соціалістичного будівництва характеризують боротьбу з розрухою, ріст промисловості, колективізацію сільського господарства, розвиток житлового будівництва в Миколаївській області.

Велика Вітчизняна війна відтворена фотодокументами про героїчну боротьбу трудящих Миколаївщини з фашистськими окупантами,

діяльність підпільних організацій: «Николаевский центр», «Партизанская искра» та ін. Значна кількість документів відображає визволення області Червоною Армією.

Найбільш повно фотодокументи висвітлюють післявоєнний період: відбудову суднобудівних заводів, піднесення сільського господарства області, самовіддану працю робітників і колгоспників, розвиток соціалістичного змагання і рух за комуністичну працю. Архів має фотографії численних історичних пам'яток і пам'ятних місць Миколаївщини. Оскільки фотодокументи відображають різочі зміни, що відбулися в житті міст і сіл, колгоспів і радгоспів області, вони разом з текстовими документами є цінним джерелом з історії комуністичного будівництва.

Таким чином, архів має порівняно велику кількість фотодокументів з історії краю, яка систематично поповнюється. Для пошуку інформації про фотодокументи в архіві створено систематичний каталог. Схема його була розроблена відповідно до складу і змісту наявних фотодокументів і тих, що надходять. Каталог складається з двох розділів — дореволюційного і радянського. Тематичні картки являють собою фотовідбитки, на звороті яких проставлено штамп з відповідними графами. До каталога внесено і картки на фотодокументи, що зберігаються в ЦДАКФД УРСР. Каталог є вкрай необхідним видом науково-довідкового апарату, без якого неможлива організація використання фотодокументів.

Створення каталога сприяло активізації використання фотодокументів, яке ведеться в кількох напрямках. Одним з них є публікація фотодокументів. Особливо слід відзначити велику роботу архівістів щодо підбору ілюстрацій до тому по Миколаївській області з «Історії міст і сіл Української РСР». В томі вміщено десятки фотодокументів архіву, що відображають різні періоди історії краю.

За останні роки були використані фотодокументи для ілюстрування збірника документів і матеріалів «В труде, как в бою (Из истории социалистического соревнования на николаевских судостроительных заводах 1920—1972 гг.)» (Одеса, 1972) та виданого в 1974 р. в Одесі нарису «Г. І. Петровський у Миколаєві». Фотодокументи вміщувалися також до статей архівних працівників в журналах «Нева» і «Судостроение».

Широко використовуються фотодокументи і для ілюстрування статей, нарисів і підбірок документів, що публікуються в газетах. Вони пожвавлюють газетну полосу, одразу привертаючи увагу читачів до опублікованого матеріалу. Особливо широко використовуються фотознімки при підготовці підбірок документів і спеціалізованих газетних полос. У зв'язку з 50-річчям Великої Жовтневої соціалістичної революції архівісти взяли участь в підготовці спеціальних сторінок «Етапы большого пути» в газеті «Южная правда». Поряд зі статтями і підбірками документів було опубліковано 25 фотознімків. Добре була проілюстрована в цій же газеті публікація «Документы дружбы и братства», присвячена 50-річчю утворення Союзу РСР.

Завдяки проведеним розшукам архів зміг надати редакції газети «Южная правда» фотографії учасників легендарного десанту під командуванням К. Ф. Ольшанського. У зв'язку з 30-річчям Перемоги радянського народу над фашистською Німеччиною про кожного з них газета вміщувала окремий нарис. Більше ста фотодокументів архіву було опубліковано за останні 10 років для ілюстрування текстового матеріалу.

При публікації фотодокументів, як правило, вказується їх належність облдержархіву. Під час підготовки їх до друку особлива увага звертається на технічний стан, оскільки від цього часто залежать можливості їх опублікування. Іноді можуть бути використані навіть фото-

ного і партизанського руху на Миколаївщині в роки Великої Вітчизняної війни 1941—1945 рр. Досить часто фотодокументи надсилаються на прохання музеїв інших міст країни та за кордон. Так, на прохання Будинку-музею болгарського революціонера Панайота Волова в Народну Республіку Болгарію було надіслано знімки Східнослов'янського пансіону, де навчався П. Волов, види Миколаєва того часу.

Використання фотодокументів в телепередачах є одним з ефективних засобів їх популяризації. Співробітники обласного архіву самі і спільно з тележурналістами за останні 10 років підготували 30 телепередач з широким використанням фотодокументів. В одному випадку їх використовують для ілюстрації під час виступу співробітника архіву або диктора, в іншому — передача будується цілком на фотокопіях текстових документів і фотознімках. Так, в організованій у 1975 р. передачі «Фрунзе у Миколаєві» було використано 25 фотокопій текстових документів і фотознімків, а оповідач весь час перебував за кадром. Телепередачі тривають, головним чином, 15—20 хвилин, їх тематика планується архівом на рік і погоджується зі студією телебачення.

Фотодокументи архіву використовуються і при створенні кіно- і телефільмів. Так, окремі фотографії періоду громадянської війни були використані у фільмі «Сини Баштанської республіки», випущеному Київською студією документальних фільмів. Близько сотні фотодокументів використано в телефільмі «Вулиці розповідають» про героїв Миколаївського підпілля. Широко вони були представлені і в телефільмі «Моя революція» (1967).

Фотодокументи застосовуються і як ілюстративний матеріал до лекцій, що готуються на документах архіву. При читанні лекцій використовуються фотокомплекти і фотоальбоми, хоч перевагу слід віддати першим. Читаючи лекції про боротьбу за встановлення Радянської влади на Миколаївщині, співробітники архіву використовують комплект фотокопій документів і фотознімків «Боротьба за перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції на Миколаївщині (1917—1918 рр.)».

Протягом ряду років архів веде розшук фотодокументів про перебування на Миколаївщині соратників В. І. Леніна. З музеїв і архівів вдалось одержати унікальні фотографії, що висвітлюють діяльність в нашому краї М. І. Калініна, Г. І. Петровського, М. В. Фрунзе та інших видатних діячів Комуністичної партії і Радянської держави. Комплект фотокопій документів і зібраних знімків використовується співробітниками архіву при читанні лекції «Соратники В. І. Леніна на Миколаївщині». Застосування фотодокументів як ілюстративного матеріалу до лекцій робить її змістовнішою і викликає неослабну увагу слухачів. При читанні лекцій використовується і діафільм про боротьбу за перемогу Радянської влади на Миколаївщині, де поряд з текстовими документами подано і фотознімки. Архів планує підготовку декількох діафільмів з іншої тематики.

Досвід роботи щодо комплектування архіву фотодокументами та їх використання свідчить про те, що вони поряд з іншими джерелами можуть широко використовуватися в інтересах комуністичного будівництва. Тому планомірне комплектування архіву, робота щодо збирання фотодокументів і забезпечення їх збереженості для прийдешніх поколінь — почесне завдання радянських архівістів.

Ш. С. ЛЮДКОВСЬКИЙ